

Филип Д. ВУЧЕТИЋ*

ОПЕРАЦИЈЕ ЦРНОГОРСКЕ ВОЈСКЕ У ГОРЊЕМ ПОЛИМЉУ 1879/1880. И 1912. ГОДИНЕ

ABSTRACT: This paper will showcase the actions of the Montenegrin army in the Plav and Gusinje region. Emphasis will be placed on the battles in the village of Novšići in 1879 and Murino in 1880. The cause of the defeat in the Battle of Novšići will be given special consideration, as well as the consequences this defeat had on the local population. In the final section of the paper, we will present the operations of the Vasojević Brigade in 1912 and the ultimate liberation of Plav and Gusinje. Moreover, a comparison will be made between the defeat of 1879 and the victory of the Montenegrin army in 1912.

KEYWORDS: Gornje Polimlje, Plav, Gusinje, Battle of Novšići, Marko Miljanov, Radomir Vešović

Од Берлинског конгреса до плавско-гусињске афере

Након окончања Црногорско-турског рата 1876-1878. године Књажевина Црна Гора је стекла завидну ратничку славу. Црногорска војска је успјешно војевала на Вучијем долу, Фундини, Буковој пољани, код манастира Мораче, у опсади Никшића, Бара и на другим мјестима. По окончању ратних дејстава Санстефанским мировним уговором 1878. године, Црној Гори је призната независност, а добила је и знатно територијално проширење. С обзиром на чињеницу да је одредбе овог мировног уговора наметнула Русија Османском царству, велике силе прије свих Велика Британија и Аустроугарска затражиле су ревизију истог.

До завршетка рата 1878. године, Црна Гора је имала територију површине 4 400 км², на којој је живјело око 130.000 становника. Од-

* Докторанд и Виши истраживач, Историјски институт УЦГ. Doctoral candidate and Senior Researcher, Historical institute UCG.

лукама Санстефанског мира територија Црне Горе је требало да износи 15.355 км². Након ревизије овог уговора у Берлину, Црна Гора је морала да се повуче од Дрине и доњег тока Лима. За сјеверну границу јој је одређена ријека Тара од Шћепан Поља до Мојковца. У Васојевићима граница је помјерена незнатно према Лиму. Обухватила је Шекулар и остала насеља дуж десне стране Лима, према Плаву укључујући и Велику. Берлинским уговором било је предвиђено да Црна Гора добије Плав и Гусиње. У оквиру нових граница нашле су се вароши и мјеста: Подгорица, Никшић, Бар, Колашин, Плав, Гусиње, Спуж и Жабљак Црнојевића. Територија независне међународно признате Књажевине Црне Горе износила је 9.475 км².¹

Османско царство је одуговлачило са предајом Плава и Гусиња, што је довело до озбиљне политичке кризе. Због непоштовања Берлинског уговора, званично Цетиње је упутило војску у Горње Полимље као вид притиска на Порту. На другој страни муслиманско становништво се организовало и створило одбор за одбрану Плава и Гусиња. Августа 1879. године у Гусињу је постојао Комитет народног спаса. Не постоје прецизни подаци када је комитет основан, мада се са сигурношћу може тврдити да су његови чланови били муслимански прваци из Плава и Гусиња.² Водећи чланови овог комитета били су: Хусеин-бег Реџепагић, мула Јахо Мусић и Јакуп Феровић. Касније су овој организацији приступили и Али-бег Шабанагић, Селман-ага Куртић, Нуро Сејдиреџић, Абдул-бег Тешевић и други.³ Мемић сматра да је ова организација дјеловала засебно од Призренске (Албанске) лиге, али и од Порте.⁴ Ова тврдња је неодржива, ако се узме у обзир чињеница да су неки чланови комитета били и прваци Албанске лиге попут Јакупа Феровића. Иако су постојале незнатне разлике између комитета и лиге, њих је окупљала идеја да по сваку цијену спријече припајање плавско-гусињске области Књажевине Црној Гори.

Бој на Новшићу 1879. године

Док је Порта оклијевала да преда Плав и Гусиње Црној Гори на Цетињу је преовладала ратна струја. Руски посланик на Цетињу Александар Семјонович Јонин сматрао је да Црна Гора у датим околности-

¹ Миомир Дашић, *Огледи из историје Црне Горе: (студије о догађајима од краја XVIII вијека до 1918)*, (Подгорица: Историјски институт Црне Горе, 2000), 29-31.

² Mustafa Memić, *Plav i Gusinje u prošlosti*, (Beograd: „Veljko Vlahović“, Kultura, 1989), 145.

³ Исто, 146.

⁴ Исто, 146-147.

ма не може остварити право на ове област без употребе војне силе. Управо је он инсистирао да се ствар ријеши до зиме, јер ће „први зраци прољећа освијетлити свршен чин”.⁵ Поред Јонина и Машо Врбица је знатно утицао на књаза Николу да предузме војне мјере. Очигледно је сам Јонин потцијенио Албанску (Призренску) лигу, за коју је сматрао да је на нивоу албанских башибозука из претходног рата.⁶

Министар војни Илија Пламенац упутио је депешу војводи Марку Миљанову Поповићу септембра 1879. године, да се са Портом није могла договорити мирна предаја Плава и Гусиња. Пламенац је писао да Турска неће бранити ове области од црногорске војске, и да све може проћи без крвопролића. Министар војни је наредио Марку Миљанову да сакупи војску 1.500 Васојевића, 500 Морачана из оба батаљона и 250 Ровчана. Такође, Поповићу је наређено да војска одмах пренесе џебану у Андријевицу, и да буде „наредна” за полазак кад јој се нареди.⁷

Док се војска спремила за поход на Плав и Гусиње Станко Радоњић је извјештавао да се Порта „јачко боји дирнути у Арбанију”. Према Радоњићевом извјештају, Порта је у предаји поменутих област видјела „опасност сукоба и ново крвопролиће”.⁸ Војвода Радоњић је за разлику од других био врло опрезан. Он је септембра 1879. године извјестио Министра иностраних дјела Маша Врбицу да су Албанци спремни да бране Плав и Гусиње. Такође, он је навео да је Порта немоћна да стане на пут албанском отпору, али да Турци нуде компромис. Наиме, Црна Гора је у замјену за поменуте области требало да добије Кучку Крајину.⁹ Врбица закључује да је Порту узнемирила вијест о слању топова и војске у правцу Плава.¹⁰

Крајем новембра 1879. године на сектору Андријевица – Плав почеле су да пристижу нове црногорске јединице. Уз батаљоне васојевићке, морачке и ровачке, који су били већ на терену, требало је да пристигне још шест батаљона комбинованих од 250 војника из сваког батаљона, катунске, бјелопавлићко-пиперске и кучко-братоножићке бригаде.¹¹ Под непосредном командом Марка Миљанова нашло се 6.000 војника. Ова војска окупила се на сектору села Велика, Мурина, Пепићи

⁵ Новак Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, репринт издање, (Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2021), 238.

⁶ Исто.

⁷ *Министарство војно 1879-1916: зборник докумената*, приредио Славко Бурзановић, (Подгорица, ЦИД, 2010), 24-25.

⁸ Исто, 33.

⁹ Исто, 34.

¹⁰ Исто, 35.

¹¹ Н. Ражнатовић, *н.д.*, 239.

и Ржаница.¹² Турске снаге бројале су од 6 до 8.000 војника, да би коначном попуном тај број нарастао на 10.000.¹³

Ражнатовић с правом запажа да је у рејону Плава и Гусиња „крвопролиће лебдјело у ваздуху”.¹⁴ Марко Миљанов је извјештавао да су Албанци све више нагињали расплету бојем. У једној депеши он извјештава, да сваког јутра долазе пријетње од Албанаца и да ће „нам ударити”, „но боје се и они нашег нападаја”.¹⁵ Поред Марка Миљанова на терену је као његов помоћник био и војвода Миљан Вуков. Такође је и војвода Божо Петровић дошао на демаркациону линију, али га је књаз Никола убрзо повукао у Андријевицу. Ражнатовић сматра да је књаз желио да уклони представника династије са подручија гдје може доћи до војног сукоба.¹⁶

До сукоба је дошло 22. новембра (4. децембра) 1879. године. Наиме, муслиманско-албанске снаге напале су црногорске предстраже код Велике, а затим је Тодор Миљанов са Васојевићима кренуо у контранапад гонећи непријатеља преко демаркационе линије. И поред упутстава са Цетиња да се држи у дефанзиви, Марко Миљанов је са главнином кренуо у напад. Без одбране са бока, он је дубоко ушао у непријатељску територију, истакавши црногорски барјак у селу Новшиће.¹⁷ Вијест о уласку црногорских трупа у поменуто село убрзо је стигла у Плав. Испред плавске цамије било је окупљено наоружано мушко становништво на молитви. Плавски првак Јакуп Феро (Феровић) организовао је отпор и наредио покрет у правцу Новшића. Млађи борци према Феровићевом плану, имали су задатак да иду у правцу Метеха и Чакора, и одатле да изврше напад на црногорске положаје. Друга група у којој су били старији борци, ишла је дуж обале Лима. Обје групе удариле су на црногорску војску са лијевог и десног бока, и успјешно затвориле обруч.¹⁸

Почео је фронтални напад на црногорску стражу и извидницу. Упоредо са јединицама Јакуп Фера стигао је Чеља Шабан са Руговцима. Отпочела је жестока борба прса у прса. Турски удар на лијеви бок гдје се налазио одред Куча одлучио је битку. Трупe Тодора Миљанова безуспјешно су покушале да пређу Лим из правца Брезоевичког поља, како би помогли Марку Миљанову.¹⁹ Кучи су били принуђени да се повуку уз тешке губитке. Увече су стигли морачки и ровачки батаљон, ус-

¹² Исто.

¹³ Исто, 245.

¹⁴ Исто, 243.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, 243-244.

¹⁸ Ćedo Ćulafić, *Prokletijski meterizi, (rukopis)*, 119-120.

¹⁹ Исто, 120.

пјешно пробали обруч, чиме је омогућено извлачење главнине црногорске војске на челу са Марком Миљановим.²⁰

Црногорска војска у боју на Новшићу претрпјела је пораз. Званично Цетиње потрудило се да умањи губитке, наводећи као коначан број 85 погинулих и 107 рањених.²¹ Тачне губитке на обје стране није лако утврдити. Чедо Ћулафић у цитираном рукопису наводи да је у боју на Новшићу живот изгубило 400 Куча и Братоножића.²² Према свједочењу Андрије Мијатовића, који је у вријеме боја имао 24 године, Турци су се хвалили да су из боја донјели 220 црногорских глава.²³ Марко Рашовић наводи да су губици црногорске војске били око 200 погинулих²⁴, док Радослав Јагиш Вешовић износи податке о 350 погинулих Куча и Братоножића и 150 погинулих Васојевића.²⁵ Албански историчари Кемал Пунавија и Скендер Исаку преувеличавају црногорски пораз, наводећи да је црногорска страна у боју на Новшићу имала 3.000 погинулих и рањених. Ражнатовић одбацује ове тврдње, уз образложење да је у самом боју учествовало свега 1.000 Куча и Братоножића и да им је навече у помоћ дошло 1.000 Морачана и Ровчана.²⁶

Црногорска војска је, и поред пораза, показала неспорно херојство: ни један војник није дозволио да буде заробљен. Влада на Цетињу тврдила је након пораза, да су у боју учествовале и регуларне турске снаге, преобучене у албанске народне ношње. Очигледно је међу албанско-муслиманским јединицама било и турских официра, а током самог боја свирани су трубни знаци.²⁷ У овим крајевима, до данас је сачувана прича, о учешћу регуларних турских трупа преобучених у албанске ношње. Такође, старији мјештани Новшића говоре да је данима након боја Лим био крвав. Велики број анегдота записао је и Чедо Ћулафић у већ цитираном рукопису.

Ражнатовић наводи да се радило о „невеликом” поразу али по политичком домаћају тешком.²⁸ Ипак, треба размотрити како је дошло до неуспјеха црногорске војске у операцијама у Горњем Полимљу. Наиме, Марко Миљанов на самом почетку боја направио је низ великих про-

²⁰ Н. Ражнатовић, *н.д.*, 244.

²¹ Исто, 244, напомена, 606.

²² Ћ. Ћулафић, *Prokletijski meterizi*, 121.

²³ Исто, 122.

²⁴ Марко Рашовић, *Племе Кучи, етнографско-историјски преглед*, (Београд, 1963), 223-224.

²⁵ М. Метић, *н.д.*, 168.

²⁶ Н. Ражнатовић, *н.д.*, 244, нап. 607.

²⁷ Новак Ражнатовић, „Плавско-гусињска афера и Марко Миљанов”, *Историјски записи*, 3-4,(1983), 66-67.

²⁸ Н. Ражнатовић *Црна Гора и Берлински конгрес*, 244.

пуста. Прије свега он је извршио фронтални напад без заштите позадине и бока. Ова одлука се показала као кобна, јер су турске снаге извршиле продор из правца Чакора и Метеха, који доминирају над селом. На тај начин кључан положај држао је непријатељ. Увјерен у сигурну побједу, потцијенивши непријатеља, Марко Миљанов је наредио повлачење требачко-шекуларском, величком и краљском батаљону, што је изазвало противљење код војних старјешина. Ипак, након писмене наредбе ове јединице су се повукле са положаја.²⁹ Самим тим у боју су као главнина црногорске војске остали Кучи и Бјелопавлићи, који нијесу довољно добро познавали терен.

Такође црногорске трупе су биле распоређене на обје стране Лима. Велике кише које су падале подигле су водостај ријеке, па је прелаз на другу страну био ризичан. Ово је дошло до изражаја у јеку битке, када су Тодор Миљанов и Саво Перов са јединицама покушали да пређу на другу страну обале. Током овог преласка велики број црногорских војника страдао је у хладној и набујалој води Лима.³⁰ Важно је напоменути да је и именовање Марка Миљанова за команданта било на неки начин изнуђено рјешење, јер је Миљан Вуков био у немилости књаза Николе. Свакако ратничка вјештина и храброст није недостајала ни једном од поменутих, али је Миљан Вуков много боље познавао и терен и противника.

Ровински такође, описује низ пропуста црногорске команде уочи саме битке. Он тврди да је локално албанско-муслиманско становништво боравило у црногорском табору и одатле преносило информације у Плав.³¹ Као један од главних пропуста Цетиња Ровински сматра забрану употреба артиљерије.³² Такође, он биљежи да није постојала одговарајућа веза између јединица. Самим тим батаљони који су се повукли нијесу знали да је битка отпочела. Велички одред Рада Микића био је на таквом положају да није чуо пуцње, па је самим тим остао пасиван. Ровински закључује да су Црногорци у бојевима у Горњем Полимљу више водили рачуна о „личној слави” него о „заједничком дјелу”³³.

Православно становништво у овим крајевима је било у тешком положају током војних операција. Као поданици Османског царства они су били дужни да издржавају турску војску, посебно нерегуларне

²⁹ Чедо Тулафић наводи да је након писмене наредбе о повлачењу командант краљског батаљона Божина Ђолев Лекић, ставивши сабљу у корице узвикнуо: „Ја сад видим колико је сати. Битка је изгубљена”. (Ћ. Ћулафић, *Prokletijski meterizi*, 119.)

³⁰ Ћ. Ћулафић, *Prokletijski meterizi*, 121.

³¹ Павел Аполонович Ровински, *Бој на Новшићу*, (Подгорица, Обод, 2009), 26.

³² Исто, 36.

³³ Исто, 75.

трупe са Космета и из Албаније. Војска из Ђаковице и Краснића била је смјештена у Гусињу у кућама православног и муслиманског становништва. Свака кућа била је дужна да издржава од 5 до 20 војника, у зависности од материјалног стања. У Плаву су били смјештени војници из Пећке нахије, Гаша и Ругове.³⁴ Након боја на Новшићу православно становништво је учествовало у сахрањивању погинулих црногорских војника, уз присуство турских власти. Турци су строго водили рачуна да ни једна глава не буде украдена и предата породицама погинулих.³⁵

Побједа у боју на Новшићу охрабрила је Турке да изврше нови напад на црногорске положаје. Крајем 1879. године дошло је до гомилања турских трупа. Машо Врбица је извјештавао да су Турци и Албанска лига спремни да нападну црногорске положаје, са снагама јачине 10.000 војника. Са Цетиња је наређена строга трезвеност и приправност.³⁶ Из ове наредбе јасно се види да Цетиње није жељело нови пораз. Војвода Божо Петровић реално је сагледао ситуацију, и одбацио као неосноване тврдње да се непријатељ може разбити. Он је упозоравао Марка Миљанова на опрез јер „сада нам није до ратне славе већ да непријатељу не дозволимо да се охрабри постижући евентуални успех у боју”.³⁷

До новог окршаја дошло је 24/25 децембар (7/8. јануар) 1880. године на Мурини. Албанске снаге и низами јачине 8.000 људи напали су црногорске положаје на сектору Велика-Горња Ржаница-Пепићи. Одред Тодора Миљанова извршио је контранапад, успјешно потискујући непријатеља до села Пепићи. Када је турским трупама стигло појачање он се уредно повукао. Марко Миљанов је овога пута био опрезан, на вријеме је упутио Тодоровим снагама заштиту са бокова. Непријатељ је успјешно одбачен, обје војске су остале на почетним позицијама.³⁸ У овом боју црногорска страна је имала 37 погинулих и 75 рањених. Турски губици били су већи, посјечено је 300 турских глава, док је одред Тодора Миљанова посјекао 150 глава.³⁹

Ипак, црногорска војска није могла да крене у контраофанзиву и заузме Плав и Гусиње. Лоши временски услови и проблеми у снабдијевању натјераће Црну Гору да се врати дипломатији. Велике силе су црногорској влади понудили Улцињ у замјену за поменуте крајеве. Ова понуда је прихваћена 1880. године. Плав и Гусиње са околином остали су

³⁴ Ђ. Ђулафић, *Prokletijski meterizi*, 115.

³⁵ Исто, 121-122.

³⁶ Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, 264.

³⁷ Исто, 265.

³⁸ Исто, 266-267.

³⁹ Исто, 267.

у саставу Османског царства све до 1912. године. Ова одлука великих сила још више је погоршала положај православног становништва. Само је на подручју Велике, која је припала Црној Гори 1878. године, у периоду од 1879. до 1912. године страдало 108 цивила.⁴⁰

Мобилизација 1912. године

У периоду од Берлинског конгреса до 1912. године на црногорско-турској граници у рејону села Велика и планине Чакор били су чести сукоби. Црногорски граничари као и цивили, гинули су од башибозука и низама. Званично Цетиње трудило се да на све начине одржи мир на граници. Мир је био императив, нарочито у тренутку када су отпочели преговори о формирању балканског савеза. Обласни управитељ командир Радомир Вешовић редовно је извјештавао Цетиње, о стању на граници према Плаву и Гусињу. Такође, он је вршио редовну преписку са величким племенским капетаном Костадином Микићем, коме је више пута изричито наредио да одржава мир. У једној депеши Вешовић је писао Микићу „Вама наређујем да у споразуму са дотичним капетаном одржите ред и да са наше стране не пукне у одговор Турцима ни једна пушка. Предочите капетану Пауновићу и свима главарима у Велику да се нико не шали главом но нека се ред одржи”. Вешовић на крају закључује „ви са наше стране издржите. Не издржите ли пукла Ви је погибија”.⁴¹

Костадин Микић извјештавао је о инцидентима на простору од Јечмишта до Планинице. Он је писао да на црногорске положаје пуцају Руговци и Турци из Новшића и плавског округа. Он у депеши наводи да је црногорска страна одговарала на ватру, само када су им животи били угрожени, и кад би турске јединице ушле у црногорску територију.⁴² Из Велике су стизале вијести да се и турска страна припрема за сукоб. Наиме, Микић је писао Вешовићу, да су Гусињани са 70 товарних коња отишли за Призрен, како би дотјерали оружије и муницију, и да исту намјеру имају и Плављани.⁴³ Званично Цетиње је и даље инсистирало на очувању мира, што је код православног становништва на овом терену изазвало незадовољство.

На почетку Првог балканског рата све турске јединице у рејону Скадра, Метохије у Васојевићима и у Санџаку биле су под командом

⁴⁰ Андрија Јовићевић, *Плавско-гусињска област: Полимље, Велика и Шекулар*, (репринт изд. из 1921), (Београд: Дех, 2009), 162.

⁴¹ Ђ. Ćulafić, *Prokletijski meterizi*, 154.

⁴² Исто, 155.

⁴³ Исто, 156.

генерал-потпуковника Махмут Хајрет-паше. Група у Скадру бројала је 24.000 низама и редифа, и 5.000 добровољаца односно башибозука. Од овог броја на дан мобилизације на скадарском фронту било је свега 13.600 војника. Остале снаге су пристизале по отпочињању борбених дејстава.⁴⁴

Турске трупе у Метохији, Васојевићима и Санџаку биле су састављене од 20 низамских батаљона, 48 артиљеријских оруђа и 3.000 бораца из редова башибозука. Укупно бројно стање на овом сектору износило је 13.350 турских војника без башибозука.⁴⁵ На дан објаве рата на црногорском фронту било је ангажована 28.450 турских војника са 150 топова и 32 митраљеза. Црногорске снаге бројале су 35.000 војника, са 106 топова и 12 митраљеза.⁴⁶

Црногорска војска била је подјелења на Зетски, Приморски и Источни одред. Задатак Источног одреда био је да штити границу од Плава и Гусиња до Челебића, како би олакшао дејства главних снага на зетско-скадарском правцу. Краљ Никола је на сједници Ратног савјета упозорио Јанка Вукотића да са Источним одредом може кренути у правцу Берана, Плава и Гусиња само ако „види добру прилику”.⁴⁷ Овај одред био је подијелен у четири групе. Горњолимска група била је састављена од Васојевићке бригаде са једном брдском и једном пољском батеријом и два топа калибра 150 мм у Андријевици. Колашинску групу чинили су Колашинска и Дурмиторска бригада са двије брдске батерије и другим специјалним јединицама у Колашину.⁴⁸

Прекотарски одред имао је у свом саставу Језерско-шарански батаљон дурмиторске бригаде, један добровољачки батаљон и један вод спорометних брдских топова у Жабљаку. Одредска артиљерија имала је по један вод 7 и 10 опсадне батерије код Колашина. Уз помануте јединице дејствовало је и шест новоформираних васојевићких батаљона у рејону Берана. Овој групи је придодата и једна брдска батерија.⁴⁹ У Источном одреду било је 24 батаљона, 4 митраљеза и 32 артиљеријска оруђа укупно 12.600 војника. У правцу одреда под командом сердара Вукотића ишла је турска војска јачине 14.000 војника са 22 батаљона. Ове снаге су располагале са 17 митраљеза и 54 артиљеријска оруђа.⁵⁰

⁴⁴ Митар Ђуришић, *Први балкански рат 1912-1913, књ. 3, Операције црногорске војске*, (Београд: Историјски институт југословенске народне армије, 1960), 70.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, 71.

⁴⁷ Ђ. Ђулафић, *Prokletijski meterizi*, 158.

⁴⁸ М. Ђуришић, *н.д.*, 160.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто, 161.

Турске снаге на овом сектору биле су у повољнијем положају у односу на црногорску војску. Та повољност огледала се у бројчаној надмоћи као и у брзом приливу башибозука. Ипак, након почетка ратних дејстава дошла је до изражаја слабост турских јединица. Бројчана надмоћ у људству и наоружању, није могла да надокнади лошу организацију, слабу повезаност између јединица и слаб борбени морал башибозука.

Војне операције у Плаву и Гусињу 1912. године

Припреме за војне операције у Горњем Полимљу црногорска страна отпочела је још септембра 1912. године. Сердар Јанко Вукотић наредио је Вешовићу да се поправи пут Матешево – Андријевица, и да се утврде мостови ради лакшег превоза војног материјала. Убрзо је Вукотић извијестио Вешовића, да ће послати у Андријевицу два „далекобојна” топа која треба у највећој тајности смјестити у дворишту команде. Ови топови су нешто касније изнијети на Сјекирицу одакле су дејствовали на турске положаје на Мокри и Чакору.⁵¹

Начелник санитетског одјељења др Иличковић упутио је депешу др Зарубици да се стави на располагање са особљем команданту Васојевићке бригаде. У истој депеши Иличковић је тражио да се припреми болница са што више постела.⁵² Шеф штаба Источног одреда Матановић наредио је да се почне са издавањем оружја и муниције. Према овој наредби требало је издавати од 100 до 150 фишека, а касније би у зависности од потребе било настављено са издавањем муниције. Такође, било је наређено да се војници који долазе из прекограничних подручја обуче за руковање новим пушкама⁵³. Сердар Јанко Вукотић јавио је на Цетиње, да је издао наређење Вешовићу и војводи Лакићу да отпочну подјелу оружја и таина Беранцима.⁵⁴ Ова наредба је имала посебан значај, јер је црногорска страна отпочела са формирањем добровољачких јединица на територији Османског царства. Управо су ове јединице одиграле значајну улогу у коначној побједи црногорске војске.

Команда Источног одреда упутила је команданту Васојевићке бригаде Радомиру Вешовићу план дејстава. Према овом плану Колашинска и Дурмиторска бригада требале су да пређу границу у правцу Мојковца, Бијелог Поља и Берана. Вешовић је имао задатак да држи

⁵¹ Радомир Вешовић, *Мемоари*, (Подгорица, Унирекс, 2006), 27.

⁵² Архив Историјског института Црне Горе (=АИИЦГ), ф. 301/1, Источни одред, 24. IX 1912, бр. 71.

⁵³ Исто, 23. IX 1912, бр. 111.

⁵⁴ Исто, 24. IX 1912, бр. 165; бр. 167.

положаје у правцу плавско-гусињског округа и Ругове. Војвода Лакић Војводић на другој страни требало је да са „устаницима”⁵⁵ задржава турске акције из правца Берана. Командант Васојевићке бригаде требало је, такође, да одржава везу са војводом Лакићем, и да синхронизује дејства са њим.⁵⁶ Васојевићка бригада имала је задатак да два батаљона држи у правцу Мокре, друга два у правцу Виситора, док би два батаљона била у резерви. Такође, Вешовићу је била наређено да нипошто први не отвара ватру на турске положаје. Вукотић је савјетовао команданта Васојевићке бригаде да ако му се укаже прилика „сломи” турске куле на Мокрој, Чакору, Планиници, Пепићу, на коси Брезојавице и на Равни.⁵⁷ На крају наредбе командант Источног одреда тражио је да се преко границе „пренесе глас”, да војска краља Николе долази да заведе ред. Вукотић даље наводи да ће свако ко мирно приступи под „краљевско крило” бити заштићен али да ће свако бити кажњен ко се одлучи да „пролива крв”.⁵⁸

Источни одред је успјешно војевао од самог почетка рата. Пред одредом Јанка Вукотића прво је пао Мојковац, послије борбе која је трајала око два сата. Непријатељ је пружио жилав отпор али се морао повући. Црногорска војска истог дана дошла је до турског утврђења Лепеновац, на три сата од Бијелог Поља.⁵⁹ Након ослобођења Мојковца Источни одред је напао на Бијело Поље, гдје је наишао на тврђи отпор. *Глас Црногорца* је извјештавао да се 28. септембра црногорски барјак „залепршао на војном стану у Бијелом Пољу у 4 сата поподне”. Турске регуларне трупе су се након пораза повукле у Сјеницу.⁶⁰ Ноћу 28. на 29. септембар код Јанка Вукотића дошла је група бјелополских муслимана на преговоре са сердаром Вукотићем. Муслиманска делегација је предала команданту Источног одреда писмо са потписом петнаест бјелополских првака, са молбом да се на град не отвара ватра, јер ће се он предати без борбе.⁶¹ Сердар Вукотић био је обазрив и сумњао је у дате гаранције. Приликом приласка црногорских снага граду, турске трупе отвориле су ватру и поред датих гаранција.⁶²

⁵⁵ Ријеч је о Васојевићима са подручја Берана и околине, који су се још увијек налазили под турском влашћу.

⁵⁶ АИИЦГ, Ф. 301/1, Источни одред, 24. IX 1912, бр. 179.

⁵⁷ Раван ливада изнад села Новшићи, на којој се налазило турско војно утврђење (кула) од средине XIX вијека до 1912. године. Са тог положаја турске трупе су често отварале ватру на црногорске граничне посаде, као и на цивилно становништво.

⁵⁸ АИИЦГ, ф. 301/1, Источни одред, 24. IX 1912., бр. 179.

⁵⁹ Извјештај са бојишта, *Глас Црногорца*, бр. 43, 29. 09. 1912.

⁶⁰ Извјештај са бојишта, *Глас Црногорца*, бр. 44, 06. 10. 1912.

⁶¹ Исто.

⁶² М. Ђуришић, *н.д.*, 169-170.

Након ослобођења Бијелог Поља црногорска војска кренула је у правцу Берана. У граду су биле турске трупе јачине 6.000 војника низама и башибозука. Од почетка ратних дејстава па све до доласка Колашинске бригаде у рејон Берана, васојевићки батаљони су ово мјесто држали у блокади.⁶³ Убрзо је и ова варош пала у руке црногорске војске.

Васојевићка бригада оперисала је у рејону Плава и Гусиња под командом Радомира Вешовића. Ова бригада имала је у свом саставу Величким, Краљски, Љеворечки, Полимски и Трепачко-шекуларски батаљон са брдском батеријом, митраљешким одјељењем и једном пољском батеријом. У овој бригади укупно је било 3.000 војника.⁶⁴ Командант Вешовић налазио се у веома деликатном положају. Пред њим је био задатак да одржи прилично широк фронт, на ком је дјеловао више него два пута бројнији непријатељ. Турске трупе на овом терену могле су да рачунају на војну помоћ из Пећи и Ђаковиће.⁶⁵

Према ратном плану сваки батаљон унутар Васојевићке бригаде имао је одређене задатке. Батаљон полимски добио је наређење да може отворити паљбу искључиво на аскере. Пред овим батаљоном био је задатак да заузме косу изнад Брезојевица, како би одатле био спреман за ватрено дејство на Брезојевице, Новшиће и варош Плав. Војницима Васојевићке бригаде било је строго наређено, да не смију отварати ватру на мирно становништво.⁶⁶ Из поменутих наредбе јасно се види да је црногорска команда водила рачуна, да муслиманско цивилно становништво заштити и по могућности одвоји од регуларних турских трупа.

Трепачко-шекуларски батаљон са полубатеријом брзометних топова имао је задатак да наступа главним путем од Муринае ка Брезојевицама. По потреби ове јединице су требале да послуже као резерва горе поменутом батаљону. Андријевички и Краљски батаљон имао је да форсира Виситор и Гребен, држећи по пола батаљона у резерви. Љеворечки батаљон са батаљоном брзометних топова и митраљезом требао је да буде резерви на вису Зелатин – Гребен. Главни штаб требао је да буде 1.000 метара иза резерве.⁶⁷ Велички батаљон и опсадна полубатерија имале су да изврше напад на куле Чакор и Шабова глава, и да чврсто држе коту Нишавин гроб. Пред извиђачким одредом био је задатак да извиђају бокове прве линије Виситор и Гребен са Липовицом.⁶⁸

⁶³ Исто, 174.

⁶⁴ Исто, 184.

⁶⁵ Исто, 185.

⁶⁶ Ђ. Ђулафић, *Prokletijski meterizi*, 162.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто, 162-163.

Турске јединице под командом Цавид-паше окупиле су се на Чакору 27. септембра. На висовима Чакора у том тренутку био је Велички батаљон под командом Костадина Микића, јачине око 300 људи. Постојала је опасност да турске јединице бројчано надмоћније затворе обруч и униште овај батаљон. Ипак, Микић је успио да одржи морал код бораца, храбрећи их да издрже док не стигну јединице Радомира Вешовића.⁶⁹ Цавид-паша имао је план да разбије непријатеља брзим нападом, па да се затим пробије до Сјекирице и зароби црногорске топове. Турци су да би сломили борбени морал Микићевих јединица запалили Велику. Чедо Ђулафић овај догађај описује на следећи начин: „Било је случајева да Величани гледају под собом како им Турци куће пале и чељад у огањ бацају, а они неће да напусте положај, да издадну другове и да дозволе Турцима да заузму топове”.⁷⁰ О тешкој борби на Чакору свједочи и учесник боја топџија Новица Булић, који је између осталог рекао Ђулафићу: „сви су изгледи били да нико од наших неће преживјети битку”.⁷¹ Величани су имали мотив више за борбу, јер су годинама трпјели турски терор као гранично црногорско село према Османском царству. Због тога су у боју на Чакору пружили одлучан фанатичан отпор.

Док се Велички батаљон борио на Чакору Вешовић је успјешно заузео и порушио турске куле од Ржанице до Виситора. У овим операцијама Васојевићка бригада успјела је да зароби три топа са муницијом. У борбама у селу Новшићи црногорске јединице су заробиле 36 аскера и два војника из Плава, нешто пушака са муницијом, два коња и мању количину брашна.⁷² Жесток отпор на овом подручју пружио је башибозук, сачињен углавном од Руговаца и плавско-гусињских муслимана. Ове јединице су запалиле православне куће у Велици и Брезојевицама.⁷³ Ове акције ипак нијесу могле да спријече пад Плава у црногорске руке. Вешовић је извјестио Вукотића 4. октобра, да је његова бригада заузела Планиницу, Чакор, Равно брдо и Језерски врх. У борби на Мокрој Турци су имали 40 погинулих, а један барјак је пао у руке Васојевића. Вешовић је писао команди Источног одреда, да су му борци донијели 40 обиљежја непријатељских војника.⁷⁴ Васојевићка бригада је у овим борбама овладава висовима изнад Плава као и прилазима граду. Улазак црногорске војске у варош било је питање часа.

⁶⁹ Исто, 163.

⁷⁰ Исто, 164.

⁷¹ Исто, 165.

⁷² АИИЦГ, ф. 301/1, Источни одред, 29. IX 1912, бр. 347.

⁷³ Исто, 1. X 1912, бр. 358; бр. 359.

⁷⁴ Исто, 4. X 1912, бр. 407.

Око 10 сати прије подне 6. октобра 1912. године Вешовић је заузео Плав. Турска војска се под командом Риза-бега повукла у правцу Ђаковице, преко Бабиног поља, поред Јеленка и у правцу Пећи. Око подне црногорска војска била је спремна за напад на Гусиње.⁷⁵ Ипак, Гусиње се предало без борбе 7. октобра, црногорска војска дочекана је са хљебом и сољу.⁷⁶ Истог дана успостављена је црногорска власт у овим крајевима.

Црногорска побједа 1912. године била је на неки начин „освета” за пораз из 1879. године. Како запажа већ цитирани Ђулафић, као реванш за Новшићки бој настала је пјесма ругалица „Црна Гора са седморо брда, сад се с Плавом и Гусињем спрда”.⁷⁷ Након успјешно завршених операција Источни одред је наставио продор у правцу Пећи, Ђаковице и Дечана. За успјешно војевање Радомир Вешовић је добио чин бригадира. Он се показао као прави избор за оперативног команданта у рејону Плава и Гусиња. Вешовић је као обласни управитељ из Андријевице годинама вршио преписку са главарима Горњег Полимља, истовремено прикупљајући информације о непријатељу. За разлику од Марка Миљанова 1879. године, Вешовић је познавао и терен и непријатеља, самим тим војни успјех је био неизбјежан.

Црногорска власт је страховала од побуне у Плаву и Гусињу. Сердар Јанко Вукотић у једном писму упућеном краљу Николи, писао је да су се Плављани склонили у планине. Он посебно истиче да се у Бабино поље склонио Асо (Хасан-Хасо прим. – Ф. В.) Феровић са браћом, али да је то урадио из страха од Ђаковчана и да ће се вратити.⁷⁸ Поменути Хасо Феровић син Јакупа Феровића био је 1912. управник Плава. Ипак, за разлику од оца остао је пасиван. Пред црногорском војском повукао се у Косовску Митровицу. Његово држање у овим догађајима негативно је примљено код муслиманско и албанског становништва Плава и Гусиња. У једној пјесми која је настала код муслиманског становништва 1912. године, поред осталог стоји. „Хасан-аго, женска страшљивице. Што се бојиш, вуче, од лисице? Како су те власи уплашили, од кад су ти баба погубили...”⁷⁹ Ипак, Хасов брат Медо Феровић био је одлучнији, па се 1912. године појавио као један од организатора побуне против црногорске власти. Његово хапшење и интернирање у Никшићу, као

⁷⁵ Извјештај са бојишта, *Глас Црногорца*, бр. 45, 11. 10. 1912.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Након црногорског пораза у Новшићком боју 1879. године на подручју Плава и Гусиња муслиманско становништво пјевало је стихове „Плав се спрда са седморо брда, а Гусиње с књазом на Цетиње”. (Ѓ. Ѓулафић, *Prokletijski meterizi*, 170.).

⁷⁸ АИИЦГ, ф. 301/II, Источни одред, 8. X 1912, бр. 602.

⁷⁹ Ѓ. Ѓулафић, *Prokletijski meterizi*, 175.

и стријељање 11 особа на мјесту Рацина код Плава⁸⁰ спријечило је понављање догађаја из 1879. године.

Важно је напоменути да је деценијама породица Феровић организовала отпор ширењу црногорске државе на плавско-гусињску област. Године 1879. један од водећих плавских првака био је Јакуп Феровић, а 1912. године његов син Хасо Феровић. Други Јакупов син Медо био је ухапшен од црногорских власти 1912. године као побуњеник. У Плав се вратио 1916. године као управник вароши за вријеме аустроугарске окупације. Након уједињења 1918. године поново се нашао на челу побуне, да би након гушења исте фебруара 1919. године побјегао у Албанију.

Његов син Ризо Феровић дошао је у Плав са братом Шабом, као сарадник италијанског окупатора 1941. године. Заједно са братом од стрица Шемсом Феровићем био је организатор масовних злочина над православним живљем у андријевичком срезу 1941-1945. године. Из свега наведеног можемо закључити да је на овом простору постојао јак антагонизам код муслиманског и албанског живља према црногорској власти. Управо су Феровићи знали да искористе и пробуде ове антагонизме 1879, 1912, 1919. и 1941. године, стављајући се у службу страних (окупационих) сила.

ИЗВОРИ

Необјављени извори

Архив Историјског института Црне Горе

Источни одред I, I

Објављени извори

Министарство војно 1879-1916, зборник докумената, приредио Славко Бурзановић, (Подгорица: ЦИД, 2010)

Мемоарска грађа

Вешовић Радомир, Мемоари, (Подгорица: Унирекс, 2006)

Штампа

Глас Црногорца, Цетиње

⁸⁰ М. Мемić, н.д., 203.

ЛИТЕРАТУРА

Посебна издања

Дашић Миомир, Огледи из историје Црне Горе: (студије о догађајима од краја XVIII вијека до 1918), (Подгорица: Историјски институт Црне Горе: 2000);

Ђуришић Митар, Први Балкански рат 1912-1913. књ. 3, (Операције црногорске војске), (Београд: Историјски институт југословенске народне армије, 1960);

Јовићевић Андрија, Плавско-гусињска област: Полимље, Велика и Шекулар, репринт издање из 1921., (Београд: Дех, 2009);

Мемич Мустафа, Plav i Gusinje u prošlosti, (Beograd: „Veljko Vlahović”, Kultura, 1989);

Ражнатовић Новак, Црна Гора и Берлински конгрес, репринт издање, (Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2021);

Ровински Аполонович Павел, Бој на Новшићу, (Цетиње: Штампарија Обод, 2009);

Рашовић Марко Б., Племе Кучи, етнографско-историјски преглед, (Београд: б. и., 1963),

Ćulafić Ćedo, Prokletijski meterizi, rukopis.

Чланци и расправе

Ражнатовић Новак, „Плавско-гусињска афера и Марко Миљанов“, Историјски записи, 3-4,(1983), 59-71.

Filip VUČETIĆ

OPERATIONS OF THE MONTENEGRIN ARMY IN GORNJE
POLIMLJE DURING 1879-1880 AND 1912.

Summary

The operations of the Montenegrin army in Gornje Polimlje took place in two phases, over a span of more than 30 years. The first phase began after the conclusion of the Berlin Congress, in the late autumn of 1879. The goal was for Montenegro to seize Plav and Gusinje by military force, that is, the territories awarded by the decisions of the Berlin Congress. At the end of 1879, the Montenegrin army, under the command of Duke Marko Miljanov Popović, was sent to these regions. Opposing him were Turkish forces, mainly composed of local Muslim-Albanian popula-

tion. Popović was ordered not to engage in battle but to wait for the right moment to attack. However, after a series of armed encounters in December 1879, the Battle of Novšići, near Plav, took place. The Montenegrin forces advanced deep into enemy territory, making withdrawal without heavy losses impossible. Marko Miljanov's misjudgment of the enemy's strength and his underestimation of them led to significant losses for the Montenegrin forces. The defeat at the Battle of Novšići determined the fate of Plav and Gusinje, which remained part of the Ottoman Empire until 1912. The Montenegrin army's operations in Gornje Polimlje in 1912 took place under completely different circumstances compared to 1879. The Vasojević Brigade, led by Radomir Vešović, operated in this area. Unlike in 1879, both the brigade commander and its members were familiar with the terrain and the enemy, making it easier to achieve success on the battlefield. In 1879, the Kuči Duke Marko Miljanov was given command in an area he was not sufficiently familiar with, nor was he acquainted with the enemy. The main body of the Montenegrin army in 1879 consisted of Kuči and Bratonožići, who also lacked familiarity with both the terrain and the enemy. In 1912, events were unfolding in a different manner. Commander Vešović had served as the oblast administrator before the war, and during his service, he became well acquainted with both the enemy and the terrain maintaining daily correspondence with Montenegrin leaders in the area. This experience proved crucial in enabling Commander Vešović to defeat the Ottoman army and bashi bazouh liberating Plav and Gusinje, which were then incorporated into the Kingdom of Montenegro. In the Plav-Gusinje region, the Ferović family organized uprisings against Montenegrin rule in both 1879 and 1912. This same family also mobilized the Muslim and Albanian population against the newly formed Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in 1919. The Ferović family collaborated with the Italian occupiers in 1941 and later with the German Nazis in 1943. During World War II, Jakup Ferri's successors inflicted continuous terror and committed crimes against the Orthodox population in this region.